

תרבות הטראנס בישראל: היבטים והקשרים

יואב בן-דב

www.yoavbendov.com

מבוסס על חוות דעת לבג"ץ, ספטמבר 1998
פורסם ב"מקום למחשבה" גליון 2, נובמבר 1998

1. מבוא

בשנים האחרונות הולכת ומתפתחת צורה חדשה של יצירה מוזיקלית ואמנותית הקשורה גם בתרבות בילוי המונית, שאפשר לכנותה בשם "תרבות הטראנס". התופעה הזו קיימת גם בארצות אחרות, אולם דומה שבישראל היא מפותחת במיוחד. קהל היעד של תרבות הטראנס הוא בעיקר צעירים בגילאי 15-25, ובקבוצת הגיל הזו היא זוכה כיום לפופולריות גדולה, החוצה הבדלים של מעמד חברתי ומוצא עדתי. בשנה האחרונה התופעה הגיעה גם לידיעת אמצעי התקשורת והציבור, בעקבות עימותים בין המשטרה לבין המארגנים והקהל של מסיבות טראנס המוניות הנערכות בחיק הטבע, ושהמשטרה רואה בהן מוקד לצריכה והפצה של סמים. עם זאת, רבים מההקשרים וההיבטים הרלוונטיים להבנת התופעה נשארו עד כה מחוץ לדיון התקשורתי.

במאמר זה אנסה לסקור כמה מההיבטים האלה ולעמוד על משמעותם. אולם ראשית, הערה מתודולוגית. הדברים הנאמרים בהמשך מבוססים על שיטות מחקר וכלים תיאורטיים הנהוגים בחקר התרבות, באנתרופולוגיה, בסמיוטיקה ובשדות דומים, כלומר על תצפית ואיסוף אנקדוטי של מידע, ונסיון לעמוד על משמעותו והקשריו. גם בגלל היות התופעה חדשה יחסית וגם בגלל מורכבותה, אין כיום בנמצא נתונים סטטיסטיים אמינים, למשל על מידת חדירתה לאוכלוסיות שונות, או על המשמעות שמגזרים שונים בקהל היעד מייחסים לה. לפיכך, אין אפשרות להסתמך כאן על כלים כמותיים המקובלים במחקר הסוציולוגי והפסיכולוגי. מטבע הדברים, רבות מההערכות והדעות המובאות כאן הן טנטטיביות, והן מבוססות כאמור על מפגשים שחלקם אקראיים, ולא בהכרח מייצגים את התופעה על כל היקפה ומורכבותה.

2. מוזיקת הטראנס

מוזיקת הטראנס הופיעה לראשונה במחצית השנייה של שנות השמונים, והיא צמחה מז'אנרים של מוזיקה אלקטרונית שהושמעו במועדוני ריקודים באירופה (לונדון, איביזה) ובמידה פחותה גם בארה"ב, וכונו "האוז", "טכנו" וכדומה. כמו כן, היא קלטה השפעות מז'אנרים אחרים של מוזיקה שהתפתחו כבר בשנות השבעים, כמו למשל מוזיקה אלקטרו-אקוסטית, מוזיקה של "העידן החדש" שהתמקדה בכיוונים רוחניים-מדיטטיביים, ואחרות. כיום השם "טראנס" מציין כמה תת-ז'אנרים שונים, ולצידו קיימים עוד סוגים שהם קרובים באופיים (למשל "אמביינט", "ג'אנגל" ועוד), אבל אינם נחשבים כמוזיקת טראנס ממש.

מבחינת היצירה, המאפיין החשוב ביותר של מוזיקת הטראנס הוא העובדה שהיא נוצרת באמצעים אלקטרוניים, תוך שימוש במערכות חדישות של עיבוד צליל ממוחשב. יש להבחין כאן בין כמה שלבים של יצירה. ראשית, ישנה יצירה של קטעי הסאונד עצמם, שמבוססת במידה רבה על נטילת קטעים ממקורות אחרים (מוקלטים או סינטטיים), עיבודם במחשב וחיבורם לקטעים חדשים. הקטעים הנוצרים מופצים באמצעות תקליטורים וקלטות או כקבצי מחשב, ונושאים שם של מעין "בית הוצאה" שיכול לאגד יוצרים שונים, ונקרא "לייבל" (תווית). במסיבת הטראנס מושמעים קטעים ממקורות שונים, הנבחרים בזמן ההשמעה על-ידי תקליטן ("די ג'יי"). זוהי הדמות החשובה ביותר במסיבה, למרות שבדרך כלל הוא אינו מופיע על במה לעיני הקהל בדומה לזמרים של מופעי רוק, אלא מפעיל את מערכת ההשמעה מפניה צדדית וחשוכה. התקליטן מתאים את הקטעים המושמעים לאופי הקהל, למצב הרוח שלו, לשעה (לילה, בוקר וכדומה) ולאווירה הכללית של המסיבה.

מבחינת אופייה, מוזיקת הטראנס מורכבת ממקצבים החוזרים על עצמם בעוצמה גבוהה, מעין מקבילה אלקטרונית למוזיקת תופים, וקטעים "פסיכדליים" בעלי אופי הנע בין המדיטטיבי

יואב בן-דב: תרבות הטראנס בישראל: היבטים והקשרים

אתר החינוך הבלתי פורמלי www.hbp.org.il

לאקסטטי. כפי שקורה בדרך כלל בסוגים חדישים של מוזיקה, מוזיקת הטרנס היא קשה לשמיעה עבור מי שאינו מורגל בה. יש בה מקצבים וטקסטורות הבאים בזה אחר זה ברצף של מעברים אסוציאטיביים, ללא קו מלוּדי וכמעט ללא מלים, והיא מיועדת בעיקר לריקוד. ריקוד הטרנס נעשה לא בזוגות, אלא כבודדים המאוגדים בכל זאת במסגרת רופפת של קבוצות קטנות, כפי שיתואר בהמשך. במהלך הריקוד יש גם מעברים בין מקצבים וקטעי מוזיקה ("טרקים") בעלי אופי משתנה, שקהל המסיבה כולו חש אותם ומגיב להם כישות קולקטיבית אחת. על שינויי האופי האלה אחראי התקליטן האמור לנהל ולנווט אותם ברצף מתאים, כדי ליצור אצל הקהל חוויה של מסיבה מוצלחת ומהנה.

3. מסיבות הטרנס

האירוע המרכזי של תרבות הטרנס הוא כמובן המסיבה. העניין התקשורתי והמשטרתי מתמקד בעיקר במסיבות המוּניות, שמשתתפים בהם בין כמה מאות לבין עשרות אלפי רוקדים, ושנערכות בחיק הטבע. אולם "מסיבה" של טראנס (או של ז'אנרים מוזיקליים קרובים) יכולה להיות גם אירוע הנערך במקום סגור כמו מועדון, באולם חתונות או בדירה פרטית, או אף קומץ צעירים הרוקדים יחדיו לצלילי מערכת ניידת או רדיו-טייפ של מכונית. עם זאת, שמיעתה של מוזיקת טראנס אינה מוגבלת רק למסיבות, וגם בחיי יום-יום, רבים מאזינים לתקליטי טראנס בבית או במכונית.

ההתנגשויות עם המשטרה מתרחשות כאמור בעיקר סביב מסיבות המוּניות הנערכות בטבע, ומאורגנות כעסק מסחרי. מסיבה כזו נמשכת בדרך כלל לילה שלם (מסביבות חצות, ועד שעות הבוקר המאוחרות). אירועים מיוחדים יכולים גם להימשך כמה ימים, והם מהווים מעין "פסטיבל טבע" שהמשתתפים בו לנים באוהלים. מפעם לפעם הם מצטרפים לריקוד ואחרי כמה שעות פורשים לנוח, וחוזר חלילה. אירועים אחרים, כמו התארגנויות מקומיות קטנות או לא-מסחריות, וכן אירועים הנערכים במועדונים, נפגעים בדרך כלל מפעולות המשטרה במידה פחותה. אפשר אף לראות עלייה גדולה במספרם בשנה האחרונה, גם כתחליף וגם כתגובת-נגד לעימותים סביב המסיבות הגדולות.

האווירה השוררת במסיבות הטרנס היא חופשית, פתוחה ולבבית. סגנון הלבוש אינו אחיד, והוא יכול לנוע באותה מסיבה בין המוקפד למרושל. התחושה היא של חופש אישי ואפשרות לעשות "מה שבא לך" כל עוד אינך פוגע באחרים. הדבר בולט במיוחד במסיבות המוּניות, שבהן נפגשים צעירים משכבות חברתיות ואתניות שונות. למעשה, גם המסיבה ההמונית מורכבת מקבוצות קטנות של פחות מעשרה אנשים בדרך כלל, שמגיעים יחדיו למסיבה ונשארים יחד לכל אורכה. בין הקבוצות האלה, שכאמור יכולות לבוא מסביבות חברתיות שונות לחלוטין, יש תחושה של קבלה הדדית, המתבטאת בסיסמה פופולרית (המעידה גם על השפעת תרבות שנות הששים): "שלום, אהבה, אחדות וכבוד". למרות הצפיפות וההטרונגניות של הקהל, מקרים של אלימות במסיבות הטבע הם נדירים ביותר. גם אווירה של הטרדה מינית אינה מורגשת, ובדרך כלל מסיבות הטרנס נחשבות כאירוע הנערך "למען האירוע עצמו", ולא, למשל, לצורך מציאת בני זוג.

4. ההקשר הישראלי

המפגש הראשון של ישראלים עם מסיבות הטרנס היה דרך נסיעות לחו"ל, ובעיקר לארצות המזרח. בסביבות סוף שנות השמונים החלו ישראלים להיות מעורבים במסיבות טראנס שנערכו באיי תאילנד ואחר כך בהודו, בעיקר בחופי גואה. בשוּבם לארץ הם הביאו איתם את אופנת המסיבות, ומאז היא הולכת ומתפשטת בקרב הצעירים.

כאמור לעיל, אין בנמצא נתונים שילמדו על ממדיה המדויקיים של התופעה. האירגון הדמוי-שבטי של קהל המסיבות, הבנוי במידה רבה על העיקרון של "חבר מביא חבר" גורם לכך שההיקף הכולל של תרבות הטרנס בישראל כמעט שאינו מורגש על פני השטח. עם זאת, גם ברחובות הערים וגם בכבישי הארץ אפשר לראות סימנים רבים של תרבות הטרנס (מוזיקה ממכוניות וחנויות, חנויות בגדים ותקליטים, הודעות על מסיבות, כתובות גרפיטי, צורת לבוש של צעירים וכדומה), שהם ברורים למי שמכיר את השפה, ומעידים על חדירה לשכבות חברתיות שונות ועל פריסה גיאוגרפית נרחבת.

בהערכה גסה, בעקבות כמה מסיבות המוניות שנכח בהן קהל של עשרות אלפים, אפשר אולי לאמוד את ההיקף הכולל של משתתפי מסיבות הטראנס בישראל במשהו שמעל מאה אלף. עם זאת, אם נוקטים בהגדרה מרחיבה של השתייכות לתרבות הטראנס, כמו למשל האזנה מתמשכת למוזיקת טראנס בבית, או אם כוללים בתופעה הזו גם את האירועים הנערכים במועדונים לצלילי מוזיקה מז'אנרים קרובים לטראנס, ייתכן שאפשר להגיע להערכות גבוהות יותר. המאפיין הבולט ביותר של קהל תרבות הטראנס הוא קבוצת הגיל, כאמור בעיקר 15-25 (יש גם קצת יותר מבוגרים), בעוד שהבדלים סוציאוקונומיים, גיאוגרפיים ואתניים ממלאים תפקיד משני.

לדוגמה, בחנויות מוזיקה המתמחות בקהל יעד צעיר, נראה שכיום תקליטורים של מוזיקת טראנס וקרובותיה הם בין הנמכרים ביותר, גם בחנויות "אליטיסטיות" ברחוב שינקין בת"א, וגם בחנויות עממיות כמו אלה שבתחנה המרכזית או בעיירות הפריפריה. כיום אפשר כאמור לשמוע כדבר שבשגרה מקצבי טראנס הבוקעים מתוך חנויות או מכוניות ברחוב ובכביש, ונראה שמבחינת ההיקף והאינטנסיביות של שמיעתה, מוזיקת הטראנס מתחרה במוזיקה המזרחית על תואר "המוזיקה העממית" בקבוצת הגיל הרלוונטית. גם הבגדים והבדים האופייניים של מסיבות הטראנס, שמופיעים עליהם צבעים פסיכדליים ומוטיבים של אלים הודיים, חייזרים וגיאומטריה ממוחשבת, נמכרים בחנויות בכל רחבי הארץ, ובעיקר באלה הפונות לקהל עממי.

הפריסה החברתית הרחבה של תרבות הטראנס בישראל מתבטאת, כפי שהוזכר קודם, גם בקהל המסיבות עצמן. בעוד שבתקשורת זכתה לתשמת לב מיוחדת מסיבה שנערכה בכפר שמריהו, כלומר לקהל שהוא בעיקרו מאזור המרכז ומרקע כלכלי וחברתי גבוה, הרי שבתרבות המסיבות בכללה זהו מקרה חריג יחסית. מהתרשמות אנקדוטית, נראה לי שאפשר להסיק שהקהל האופייני של רוב מסיבות הטבע הוא בעיקר בני נוער מישוים ושכונות של הפריפריה (למשל, בכמה מסיבות שראיתי בצפון הארץ היתה נוכחות גדולה של צעירים מאזור הקריות, מכרמיאל ומישוים קטנים בסביבה, ועל פי מה ששמעתי, באיזורים אחרים בארץ המצב כנראה דומה). מבחינת המוצא העדתי, נראה שהקבוצה המספרית הגדולה ביותר היא ממוצא מזרחי, אבל יש גם הרבה אשכנזים, וכן קבוצות של צעירים ממוצא רוסי וצעירים אתיופים וערבים. גם השיוך הכלכלי-חברתי הוא הטרוגני, ואפשר למצוא במסיבות טראנס את כל קשת המעמדות - מעובדי כפיים ותלמידי בתי ספר מקצועיים ועד לסטודנטים באוניברסיטה ואנשי מחשבים. כפי שהתרשמתי, בדרך כלל (אם כי לא תמיד) יש במסיבות יותר בנים מאשר בנות, ועל המכוניות אפשר לראות יותר סטיקרים פוליטיים של הימין מאשר של השמאל. כאמור, ההבדלים האלה אינם מורגשים במסיבה עצמה, שבה החוויה המשותפת ואווירת האחוה והקבלה ההדדית מטשטשות בדרך כלל את הבדלי המוצא והמעמד.

אינדיקציה מכיוון אחר על מידת האחיזה של תרבות הטראנס בקרב הצעירים בישראל היא הדומיננטיות המפתיעה של יוצרים וחברות ("לייבלים") ושל תקליטנים ישראלים בתרבות הטראנס העולמית. למעשה, בז'אנר הנקרא "טראנס פסיכדלי" או "גואה טראנס", שיש לו קהל גדול בכל העולם, הנוכחות הישראלית היא מורגשת ביותר, ורוב הלייבלים והיוצרים המובילים הם ישראלים. קשה להצביע על דומיננטיות ישראלית כזאת באיזה שהוא תחום אחר של יצירה אמנותית או תרבותית. מפעם לפעם גם מתקיימות מסיבות המוניות בחו"ל שמארגניהם ישראלים, ולפעמים (כמו באירוע של להקת הטראנס הישראלית הידועה "אסטרל פרוגיקשן" שנערך בזאגרב השנה) אירועים כאלה אף נערכו בחסות ובברכת השגרירות הישראלית, כמין "יצוא תרבותי" של רצון טוב לצעירי העולם.

5. מרכיבים בתרבות הטראנס

תרבות הטראנס מאגדת בתוכה מרכיבים שבאו מכיוונים שונים. החשוב בהם הוא ללא ספק תרבות שנות הששים, שמגדירה במידה רבה את המסגרת שבה משתלבים מרכיבים אחרים. ואכן, מופעי מוזיקה המוניים המיועדים לקהל צעיר החלו להתקיים בקנה מידה רחב בשנות הששים, וכמה מהמוטיבים התרבותיים שלהם באותה תקופה (כמו למשל הקשר בין המוזיקה לבין ערכים של "שלום ואהבה", או שימוש בצבעים פסיכדליים וזוהרים) עברו לתרבות הטראנס וממלאים בה תפקיד חשוב. הקשר של תרבות הטראנס עם תנועת שנות הששים מתחזק גם בגלל תחושת העימות של "המימסד נגד הצעירים", שבשנות הששים והשבעים הפכה בארה"ב ואירופה לפער בין-דורי שהוביל לפעמים גם להתנגשויות אלימות, וכיום היא מאפיינת את תרבות הטראנס, ומתמקדת סביב פעולות המשטרה נגד המסיבות.

מרכיב אחר, שעבר דרך המסגרת הכללית יותר של תרבות שנות הששים, הוא הקשר עם תרבויות המזרח, ובמיוחד הודו. הקשר הזה מתבטא לא רק ביבוא הגיאוגרפי של תרבות המסיבות מגואה ומתאילנד, אלא גם בתכנים ובסמלים שלה. קישוט מקובל במסיבות הוא בדי "לונגיי" גדולים וצבעוניים המיוצרים בהודו, ושמופיעים עליהם (לצד מוטיבים אחרים שיתוארו בהמשך) ציורי אלים הודיים, האותיות בסנקסריט היוצרות את ההברה הקדושה "אום", ומוטיבים דומים. סמלים כאלה מופיעים גם על בגדי בד הנלבשים במסיבות (גם הם מתוצרת הודית), על הזמנות למסיבות, עטיפות תקליטורים ועוד. השמות של חברות הפצה, של תקליטנים ושל קטעי המוזיקה מעידים גם הם על השראה הודית: "שיווה ספייס טכנולוגיי", "גואה גיל", "שאקטה" וכדומה. דוגמה נוספת להשפעה הודית אפשרית היא ההתאמה המפורטת של מקצבים וטקסטורות מוזיקליות לשעות היממה השונות ולמצב הרוח של השומעים, שמקובלת גם במוזיקה ההודית הקלסית (שיטת ה"ראגות", שהן מודוסים המותאמים למצבים נפשיים ולשעות שונות של היממה) וגם במוזיקת הטראנס.

מרכיב נוסף, הקשור גם בשנות הששים וגם בקליטה של תכנים מיסטיים, הוא היחס לטבע. כפי שצויין לעיל, מסיבות הטראנס הנערכות בטבע הן רק חלק מתופעה רחבה יותר, הכוללת למשל אירועים במועדונים עירוניים. הבחירה לבלות במסיבה הנערכת בטבע ולא במועדון קשורה בהעדפה למקומות פתוחים ולא למנטיים טבעיים כמו ים, יער, נחל וכדומה. ההעדפה הזו מתבטאת גם בייחוס משמעות מיוחדת ללילות של ירח מלא (מועד מועדף למסיבות, בין השאר בהשפעת לוח החגים ההודי) או לזריחת השמש, שמציינים אותה במוזיקה ובריבוד ייחודיים. היחס הזה מקבל לפעמים גוונים של "פולחן טבע" מיסטי, אולם ללא אלמנטים טקסיים מוגדרים ומחייבים. מלבד ההבחנה בין סוגי המוזיקה המושמעים בטבע ובמועדונים יש גם הבדל באווירה הכללית, כאשר אנשי מסיבות הטבע נחשבים כנוטים יותר לתכנים של "אהבה ושלוש", בעוד שבחלק מהמועדונים יש אווירה פחות נינוחה, ולפעמים גם מקרים של אלימות.

מקור נוסף של השפעה תרבותית על מוזיקת הטראנס הוא הטכנולוגיה הממוחשבת, ועולם הערכים והתכנים הקשור בה ("תרבות הסייבר"). לכאורה, יש כאן סתירה לקשר עם תרבות שנות הששים (שהיו בה מאפיינים אנטי-טכנולוגיים בולטים) ולא למנטיים של פולחן הטבע. אולם הסתירה-לכאורה הזו מאפיינת בכלל את מהפכת המיחשוב, שגם האמצעים הטכנולוגיים שלה (מחשב אישי, אינטרנט) וגם התכנים התרבותיים הקשורים בה עוצבו במידה רבה כתוצר מאוחר של תנועת שנות הששים.

מכיוון שהמשמעויות התרבותיות והחברתיות של טכנולוגיית המיחשוב האישי והאינטרנט הן בעצמן תחום סבוך ומורכב, שכיום עדיין אי אפשר להעריך אותו בצורה נאותה מתוך פרספקטיבה של ריחוק, לא ניכנס כאן לדיון מפורט. עם זאת, ברור שאי אפשר להתעלם מהעובדה שיצירת מוזיקת הטראנס והאפקטים הויזואליים הנלווים אליה מתבצעת באמצעים ממוחשבים מתקדמים, והיא מעודדת אפוא את קיומה של תשתית טכנולוגית ואנושית מתאימה. החיבור הזה יוצר מגוון של קשרים המתקיימים ברמות שונות בין עולם הטראנס לעולם המיחשוב, עולמות ששניהם נוצרים ומאוכלסים כיום בעיקר על ידי צעירים.

כדוגמה לקשרים כאלה, אפשר להצביע על מוטיבים הלקוחים מעולם הטכנולוגיה הממוחשבת ומופיעים בתכיפות גבוהה בתרבות הטראנס. אפשר לראות, למשל, שימוש נרחב בתוצרים של גרפיקה ממוחשבת בעיצוב של הזמנות למסיבות, עטיפות תקליטורים, בדי קישוט ובגדים הנהוגים במסיבות. בולט ביניהם השימוש באלמנטים גרפיים הלקוחים מתוך הגיאומטריה של הפרקטלים, שהיא ענף של גיאומטריה ממוחשבת שהתפתח משנות השבעים ואילך, ובמיוחד הצורה הידועה של "קבוצת מנדלברוט". צורות כאלה מופיעות בתרבות הטראנס לצד צורות דומות, כמו למשל עיצובים בנוסח "אופ-ארט" משנות הששים. השימוש בפרקטלים ובמחשבים קשור גם בקבוצת תיאוריות מדעיות חדישות הנקראות בשם "כאוס ומורכבות", וכמו אלמנטים אחרים הקשורים בתרבות הטראנס, אפשר אולי לראות בהן ביטוי לתפיסות הנקראות "פוסטמודרניות".

מוטיב אחר המשותף לתרבות הסייבר ולתרבות הטראנס הוא דמויות של חייזרים, המהווים נושא פופולרי מאד בתרבות הסייבר (יחד עם המוטיב של "קץ המילניום"), ומופיעים לעתים קרובות בקישוטים ובבגדים של מסיבות הטראנס. אפשר אולי לראות בכך מצד אחד התעניינות באינטליגנציה לא-אנושית (שיכולה להיות גם ממוחשבת), ומצד שני ביטוי לאחדות הביולוגית של המין האנושי ביחס לאפשרות של חוצנים, אחדות המתבטאת גם בערכים של "אהבה ושלוש" עולמיים וגם בקיומה של רשת האינטרנט הכלל-אנושית. יש גם מספר גדול יחסית של אתרי יואב בן-דב: תרבות הטראנס בישראל: היבטים והקשרים

אינטרנט הבנויים ברמת מיומנות גבוהה, ועוסקים בתכנים ובאירועים של תרבות הטראנס. דבר זה מעיד על קיומה של קבוצת אנשים גדולה, שהם גם עוסקים באינטרנט ברמה מקצועית וגם משתתפים פעילים בתרבות הטראנס.

בלי להיכנס לניתוח מפורט יותר של הקשר בין תרבות הטראנס לעולם התרבותי של הטכנולוגיה הממוחשבת, נראה שהדוגמאות האלה, ועוד אחרות שאפשר להביא, מעידות שהקשר הזה הוא ממשי והדוק. לפיכך, אפשר אולי גם לשער שההצלחה הישראלית בתחום ההיי-טק והטכנולוגיה הממוחשבת מצד אחד, וההצלחה הישראלית בתחום מוזיקת הטראנס מהצד השני, אינן שתי תופעות נבדלות, אלא הן מהוות חלק ממארג תרבותי, טכנולוגי ואנושי אחד.

6. חוויות נפשיות ורוחניות

עד כה כמעט שלא התייחסנו לחוויה הנפשית של המשתתפים במסיבות הטראנס, ולמשמעות שהם מייחסים לה. כדי להבין את טיבה של החוויה הזו, אפשר לנסות למצוא לה מקבילות במקומות אחרים. למעשה, עצם המונח "טראנס" מתאר מצב נפשי והכרתי מיוחד, המוכר מתרבויות מסורתיות ושבטיות שונות, ומקבל בדרך כלל משמעויות דתיות (מלבד השימוש שלו, למשל, כדי לתאר את החוויה של אדם העובר היפנוזה). במקרים רבים, המצב הזה מושג באמצעות ריקוד קבוצתי לצלילי מוזיקה קצבית ורפטיטיבית, כך שיתכן שיש פה הפעלה של מנגנונים פסיכופיזיים שאינם מוכרים כיום לפרטיהם, ושהחוויה שהם יוצרים משותפת גם למסיבות הטראנס וגם לאותן תרבויות.

שימוש כזה בריקודי טראנס מקובל למשל בדתות אפריקאיות ואפרו-קריביות (סנטריה בקובה, וודו בהאיטי, מקומבה וקנדומבלה בברזיל וכדומה). מדובר בתרבויות שאמאניות, המבוססות על יצירת קשר חווייתי ישיר בין האדם לבין "העולם האחר" של אלים, בעלי חיים טוטמיים, שדים ורוחות המתים. טקס כזה נמשך שעות רבות או אף לילה שלם, ובמהלכו מתבצע ריקוד לצלילי מוזיקה קצבית וסוערת של תופים, הנחשבים בעצמם כאובייקט מקודש וכאמצעי קישור בין בני האדם לאלים. לאחר כמה שעות של ריקוד אקסטטי, חלק מהמשתתפים נכנסים למצב תודעתי מיוחד, שהוא מצב הטראנס. בדרך כלל מדובר בשאמאן העורך את הטקס (גבר או אשה) ובעוזריו, ולפעמים יש גם כניסה ספונטנית לטראנס של משתתפים אחרים. במצב כזה, התודעה הרגילה והארצית של האדם אמורה להיות מושעת, ומי שמפעיל את גופו ומדבר מגרונו היא ישות האל, שלפרק זמן מוגבל השתלטה על גופו.

כניסה כזו לטראנס של שאמאן, המהווה מעבר תודעתי חד של פרטים בודדים מתוך קהל של רוקדים, מקובלת גם במקומות אחרים. אפשר למצוא אותה בדתות המזרח הרחוק (הדת הטאואיסטית העממית בסין, וטקסים דומים בארצות אחרות כמו קוריאה ויפן), במרכז ובצפון-מזרח אסיה, בשרידי תרבויות קדם-קולוניאליות באמריקה ועוד. במרבית המקרים מדובר כאמור בריקוד ממושך לצלילי מוזיקה קצבית ורפטיטיבית המושמעת בעוצמה גבוהה. לפעמים נוסף לריקוד גם שימוש בסמים משני-תודעה (אלכוהול או סמי הזייה), ולפעמים אין שימוש בסמים אלא באפקט של המוזיקה והריקוד בלבד.

גם בדתות לא-שאמאניות יש שימוש בריקוד לצלילי מוזיקה רפטיטיבית כדי ליצור מצב תודעתי בעל משמעות רוחנית, אם כי כאן מדובר בדרך כלל במצב משותף לכל המשתתפים, ולא בכניסה לטראנס של שאמאן בודד. אפשר לראות למשל שימוש כזה אצל "הדרווישים המחוללים", סופים חסידי הקדוש רומי שמרכזם בקוניה שבטורקיה. דוגמה נוספת היא כמובן הריקוד החסידי ביהדות, האמור להכניס את האדם לקשר עם רבדים אלוהיים של ההווה. ואכן, ניתן לפעמים לזהות תנועות המזכירות ריקוד חסידי אצל משתתפים במסיבות טראנס בישראל. בכמה מקרים אף הופיעו בשולי מסיבות טראנס קבוצות של חוזרים-בתשובה מחסידי ברסלב, שהשמיעו מוזיקה משלהם ורקדו לצליליה ריקוד אקסטטי שהשתלב היטב באווירה הכללית.

תרבות הטראנס מתחברת לתורות של משמעות רוחנית גם מכיוונים אחרים. לדוגמה, במסגרת השדה הרחב של שיטות וטיפולים אלטרנטיביים בנוסח "העידן החדש", שגם היא צמחה מתוך תרבות שנות הששים, ושזוכה להצלחה גדולה בישראל בשנים האחרונות, מתקיימות בין השאר גם סדנאות הנקראות "טראנס-דאנס". בסדנאות אלה נעשה שימוש בריקוד לצלילי כלים מסורתיים (תופים, גונגים וכדומה) ללא שימוש בסמים, כדי להגיע לחוויה נפשית-רוחנית שתעודד תהליך של תרפיה וצמיחה אישית. אפשר למצוא עוד דוגמאות לקשר בין תנועת העידן החדש לבין יואב בן-דב: תרבות הטראנס בישראל: היבטים והקשרים

תרבות הטרנס, למשל בשמות של להקות וקטעי מוזיקה (לדוגמה שם הלהקה "אסטרל פרויקט", שהוא מונח הלקוח מתורת המיסטית של האגודה התיאוסופית), וכן גם השימוש הנרחב במוטיבים הודיים כפי שצויין לעיל.

מה שאפשר להסיק מכאן הוא שריקוד הטרנס איננו רק חוויה הדוניסטית של שחרור והתפרקות חושנית, אלא הוא יכול לקבל גם משמעות מיסטית ורוחנית עבור המשתתפים בו. מסיבת הטרנס נושאת אפוא גם גוון של פולחן דתי, וזה כנראה מה שעומד מאחורי השימוש בסמלים הודיים ובאלמנטים של פולחן טבע. ואכן, כמה צעירים ששוחחתי איתם דיברו על מסיבות הטרנס כמשהו "שחיבר אותם לקטע רוחני", ויש גם מקרים של מעבר מהשתתפות במסיבות הטרנס לתהליך של התקרבות לדת ואף חזרה בתשובה. המשמעות הרוחנית-דתית הנלווית למסיבות הטרנס יכולה להסביר חלק מהמוטיבציה החזקה של משתתפי תרבות הטרנס בישראל, הממשיכה להתקיים ואף מתחזקת במסגרות מחתרטיות ומאולתרות מול מאמצי המשטרה להפסיק אותה.

מול המוטיבציה הזו, עומדת המוטיבציה המנוגדת של אלה שמנסים לעצור את תופעת מסיבות הטרנס. אולם גם כאן דומה שאפשר למצוא מקבילות תרבותיות, שאולי מאפשרות הבנה טובה יותר של הלכי הנפש המניעים. למעשה, מקבילות כאלה קיימות לכל אורך ההיסטוריה המערבית. המוטיב של מסיבות פרועות הנערכות בחיק הטבע בשעות הלילה, ומייצגות הוללות והתפרקות חושנית המסכנות את הסדר החברתי, מופיע שוב ושוב - אם לא במציאות, אזי לפחות בדמיון ובעולם הפחדים והפנטזיות. דוגמה מוקדמת אפשר למצוא בטרגדיה "הבכחות" של אאוריפידס. פנתאוס, שליט העיר תבי, מנסה לעצור אופנה חדשה של היללות טבע המוקדשות לאל דיוניסוס ונערכות בשעות הלילה מחוץ לעיר, ושמשתתפות בהן נשים המגיעות לשכרון חושים מצירוף של ריקוד חושני ושתייה של יין. הנסיון למנוע את קיום ההיללות ולאסור את המשתתפות בהן נכשל, ובסופו של דבר פנתאוס נקרע לגזרים בידי אמו אגאבה שהיא מנהיגת החוגגות, ושכרונה חושבת אותו לחיית טרף. אפשר לראות כאן צירוף של משיכה ופחד מצד אאוריפידס, הגבר האורבני האתונאי, כלפי הפולחן הדיוניסי, המתחבר למסורתן של כוחות הטבע, השכרון והנשיות, ונתפס כאיום על הרציונליות הגברית של הסדר החברתי.

מוטיבים כאלה מופיעים גם במשפטי המכשפות שהתקיימו באירופה בין המאה החמש-עשרה והשבע-עשרה. אמנם, ההיסטוריונים בימינו סבורים שטקסי המכשפות לא התקיימו בפועל, והוודידיים של המשתתפים בהם כביכול, שהושגו באמצעות עינויים, לקוחים מתוך ספרי ההדרכה של האינקוויזטורים הדומיניקניים. אולם המשפטים עצמם, העינויים וההוצאות להורג בעקבותיהם הם עובדה היסטורית. ציד המכשפות היה תנועה מאורגנת של המימסד האינטלקטואלי-דתי הגברי של אותו זמן, בעוד שקורבנותיו היו בעיקר נשים מהשכבות העממיות. גם כאן, היה מדובר בטקסים ("שבת המכשפות" או "ליל ולפורגיס") שהתקיימו כביכול בשעות הלילה, בקרחת יער או על ראש הר קרח, באווירה מופקרת ואורגיאסטית של ריקודים פרועים, ותוך צריכה של אלכוהול, דם תינוקות והסם המשכר שבצמח הדטורה. הרדיפה האכזרית של המכשפות נתפסה כאקט של הגנה על הסדר החברתי והמוסרי מפני האיום של טקסים כאלה, וכאמור הרדיפה הזו היתה ממשית, גם אם הטקסים עצמם היו פרי של פנטזיה.

בתקופות מאוחרות יותר אפשר למצוא מוטיבים דומים. לדוגמה, תיאורים עיתונאיים של טקסי וודו עממיים בדרום ארה"ב בסוף המאה התשע-עשרה, הנושאים אופי גזעני בעליל, סיפרו על חגיגות ליליות פרועות של נשים שחורות הרוקדות עירומות על חופי אגמים. גם כאן היתה קריאה להתערבות של רשויות החוק כדי להפסיק את החגיגה. הדמיון בין היחס המשטרתי למסיבות הטרנס לבין מקרים כאלה אולי מלמד, שמאחורי השאיפה להפסיק את קיומן של מסיבות הטרנס יש לא רק מניעים רציונליים וגלויים, אלא גם פנטזיות ופחדים, המייצגים רבדים עמוקים ורבי-עוצמה בתודעה המכוננת של המימסד הגברי האורבני בתרבות המערבית.

אפשר לשער שגם היחס של המשתתפים כלפי המסיבות מושפע מרבדים כאלה, המקבלים אצלם פירוש ערכי מנוגד. עבורם, הריקוד במסיבה הלילית שמחוץ לעיר יכול להיות דרך של התחברות לכוחות המיתיים והנשיים של הטבע. בכך יש אולי מענה לחוסרים שיוצרת ההווייה התועלתנית של התפקוד היומיומי בחברה האורבנית המערבית. אפשר להבחין בשנים האחרונות בכיווני התפתחות דומים, כמו למשל אירועים ליליים המוניים של מוזיקה אתנית ומדיטציה, שהפכו להיות פופולריים בישראל. בכמה ארצות מערביות יש גם תנועה של "מכשפות חדשות" עם אוריינטציה אקו-פמיניסטית, המקיימות אירועים דתיים של פולחן טבע, למשל כת ה"וויקה" ודומותיה. קבוצות אלה חוזרות וקוראות את התיאורים של טקסי המכשפות מימי הביניים

יזב בן-דב: תרבות הטרנס בישראל: היבטים והקשרים

כאמת היסטורית, המעידה כביכול על שרידתם במחתרת של פולחנים פגניים באירופה הנוצרית, למרות שהן כמובן מזדהות עם הצד הנרדף ולא עם הרודף.

כדי להבין את המשמעות הרוחנית והנפשית של מסיבות הטראנס עבור משתתפיהן, יש לראותן אולי גם על רקע התפתחויות מסוג זה. אמנם, כפי שהזכרנו, בדרך כלל אין דומיננטיות מספרית של נשים במסיבות הטראנס. אולם גם זה אחד מהמאפיינים של תנועת "העידן החדש" בימינו. היא משתפת גברים בפולחנים ובשיטות רוחניות שקודם לכן נחשבו בחברה המערבית כבעלי אופי נשי מובהק, תוך ביטולה של התנהגות מאצ'ואיסטית, כפי שאכן קורה במסיבות הטראנס. ייתכן אפוא שחלק מהמשיכה שיש למסיבות הטראנס עבור משתתפיהן מקורה בכך, שהן מעניקות להם תחושה של פיוס והשלמה בין הגברי והנשי, ובין האורבני-טכנולוגי והטבעי.

7. סיכום

ממה שתואר עד כה עולה כי מסיבות הטראנס אינן רק התאספויות הדוניסטיות שמטרתן הוללות ופריקת עול. מדובר בתנועה רחבה שיש לה היבטים אמנותיים, טכנולוגיים וחוייתיים, והיא מתחברת לצמתים חשובים של הקשרים תרבותיים וחברתיים: תרבות טכנולוגית ופוסט-מודרנית, המבנה השבטי של החברה הישראלית, חוויות מיסטיות ורוחניות, פערים בין מבוגרים לצעירים ובין מרכז לפרפריה, ועוד. כאשר מדובר בתופעה מורכבת ורבת פנים כזו, אזי גם אם יש לה צדדים בעייתיים, נראה שההתמודדות איתם צריכה להיות לא באמצעות אכיפה שרירותית ועיוורת של איסורים גורפים, אלא מתוך רגישות ומודעות למארג הסבוך של ההקשרים וההשפעות המתקיימים בפועל. מדיניות שלא תתחשב בהם מסתכנת לא רק בכך שלא תשיג את מטרתה, אלא אף שתביא לתוצאות הפוכות מהמבוקש, ולתופעות לוואי קשות עוד יותר מהבעייה המקורית.

לאור שיקולים אלה, אציג כאן את עמדתי ביחס לקשר בין תרבות הטראנס, שימוש בסמים ופעולות המשטרה. ראשית, ברור שאי אפשר להבין את הקשר הזה בלי להתחשב ברקע הכללי של בעיית הסמים בישראל. כפי שעולה מנתונים רשמיים ולא-רשמיים המתפרסמים לאחרונה, נראה שבשנים האחרונות יש "עליית מדרגה" בשימוש בסמים בישראל, בעיקר בקרב הצעירים. מדובר, למשל, בכשליש מהסטודנטים באוניברסיטה (נתוני הרשות למלחמה בסמים), ומספר הנע בין עשרה אחוז (כנ"ל, אבל על פי הודאתם העצמית) לכחמישים אחוז בכיתות הגבוהות של בית הספר התיכון (הערכה של מפקד מרחב השרון במשטרה). נראה גם שהכמויות שמשתמשים בהן, ובפרט בסמים קשים כמו אקסטזי ול.ס.ד. (אבל לא הרואין) הולכות ועולות, בעוד שגיל המשתמשים לראשונה הולך ויורד. במצב כזה, שאולי מחייב חשיבה מחדש ברמה העקרונית על המדיניות הקיימת, סביר לצפות שגם במסיבות הטראנס יהיה שימוש בסמים, ולו רק משום שמדובר באוכלוסייה שממילא נוטה כיום להשתמש בסמים במידה גדלה והולכת. ואכן, נראה שכיום יש שימוש בסמים כמעט בכל אירוע מוזיקלי המוני של בני נוער - פסטיבלים, קונצרטים של רוק, הופעות רגאיי, אירועים של מוזיקה אלקטרונית לסוגיה ועוד.

כפי שתואר כאן, מסיבות הטראנס פונות לקהל בעל נטיות מוגדרות - ערכים של "אהבה ושלוש", רגישות מיסטית-רוחנית, ויחס מיוחד לטבע. נראה שצעירים שנטיותיהם שונות משתמשים כיום בסמים במידה לא פחותה, אבל בנסיבות שונות ובדרך כלל אף יותר מסוכנות. לדוגמה, יש כיום שימוש נרחב בסמים שונים גם במועדונים. אבל בניגוד למסיבות הטבע שבהן שותים בעיקר מים מינרליים, במועדונים יש מקרים רבים של צריכת אלכוהול ביחד עם סמים אחרים. זהו שילוב מסוכן המעודד את הנטייה לאלימות, כפי שמעידה למשל הסטטיסטיקה הגבוהה של מקרי תקיפה ורצח באיזור המכונה "עמק האלכוהול" שבמפרץ חיפה.

לאור זאת, השאלה שצריך לשאול היא לא אם יש סמים במסיבות טראנס - כאמור, נראה שכיום פחות או יותר בכל אירוע מוזיקלי לצעירים יש סמים - אלא איזה פעולות יש לנקוט כדי לצמצם את הנוזקים. במצב הנוכחי, נראה שפעולות המשטרה נגד המסיבות ההמוניות מצליחות רק לגרום לפגיעה כלכלית במארגנים. אולם מבחינת ההשפעה על צריכת הסמים, נראה שגם בטווח הקצר וגם בטווח הארוך הן משיגות את התוצאה ההפוכה.

בטווח הקצר, כפי שנוכחתי בעצמי בכמה מקרים (מקרים דומים דווחו גם בעיתונות), סגירתה של מסיבה המונית איננה פותרת שום בעייה. מה שקורה הוא שמאות או אלפי צעירים כועסים

יואב בן-דב: תרבות הטראנס בישראל: היבטים והקשרים

אתר החינוך הבלתי פורמלי www.hbp.org.il

ומתוסכלים מתחילים לנוע על הכבישים בחיפוש אחרי מסיבה חלופית, ומכיוון שבסופו של דבר הם יסתפקו אפילו בריקוד לצלילי מערכת הסאונד של מכונית, ברור שאין דרך למנוע מהם מלהשיג את מבוקשם. התנועה על הכבישים מתואמת באמצעות שימוש בטלפונים סלולריים, במסגרת המבנה השבטי שהוזכר בסעיפים הקודמים. בנסיבות אלה ברור שהזמינות של סמים עולה, משום שכעת אפשר להשיג אותם במקומות שונים תוך כדי תנועה ותיאום טלפוני, בעוד שבמסיבה מאובטחת, היצע הסמים מוגבל לכמות שהגיעה בפועל לאותו מקום ועברה דרך הכניסות. כמו כן, הקצב של נסיעות וחניות תכופות, וכן אווירת אי-הוודאות, המתח וההתרסה מביאות לנכונות גדולה יותר לצרוך סמים. הזמינות והצריכה של סמים עולות אפוא, וכעת, במקום שהצעירים שצרכו סמים יבלו עם שאר החוגגים במסיבה באיזור מוגדר ובטוח יחסית, הם נוהגים בכבישים תוך סיכון חיי אדם.

בטווח הארוך, סגירת המסיבות יוצרת אצל הצעירים אווירה של תיסכול ועימות עם הרשויות שיכולה למצוא לעצמה ביטוי באפיקים שליליים שונים, וביניהם גם צריכה של סמים כביטוי למחאה. מחאה כזו באמצעות צריכת סמים אסורים היא תופעה מוכרת גם מתנועת שנות הששים, וגם כביטוי של זהות עצמית קולקטיבית באוכלוסיות פריפריה ומיעוטים דוגמאות לכך אפשר למצוא בקהילות השחורים באמריקה, ובמיוחד בתנועת הרסטפאריה שמקורה בג'מאייקה, והמשיעה כיום על ביטויים של זהות אפריקנית ואנטי-ממסדית בכל העולם.

על פי דעתי, אם מעוניינים באמת לפעול לצמצום המימדים של צריכת סמים (ובמיוחד סמים קשים) בקרב הנוער, ולא רק להעלים מן העין הציבורית את המסיבות ההמוניות במחיר החרפת הבעייה האמיתית בשטח, יש לפעול בכיוון של החלשת הקשר בין מוזיקת הטראנס לשימוש בסמים, ולא חיזוקו כפי שקורה כיום. גם לכך יש תקדימים היסטוריים. בשנות הארבעים הוכרזה מוזיקת הג'אז כיעד לפעילות משטרתית בידי ראש רשות הסמים הפדרלית דאז, הנרי אנסלינגר, בנימוק שיש קשר מובהק בין מוזיקת ג'אז לבין עישון מריחואנה. באופן דומה, בסוף שנות הששים נאסרה הופעתה של להקת "החיפושיות" בישראל בגלל הקשר שהיה קיים אז, לדעת הרשויות, בין האזנה לשיריהם לבין התנהגות אנטי-ממסדית וצריכת סמים. למותר לציין שבנייתיים, גם מוזיקת הג'אז וגם שירי החיפושיות איבדו את הקשר המובהק כביכול שלהם לסמים, וכיום אנשים רבים מאזינים להם בלי להעלות כלל בדעתם שימוש בסמים בהקשר זה. מצד שני, המדיניות שעמדה מאחורי הנסיון להגביל את צריכת הסמים באמצעות מאבק בסוגים מוגדרים של מוזיקה הוכחה ככישלון, שכן בפועל, גם צריכת המריחואנה בארה"ב מאז שנות הארבעים, וגם צריכת הסמים בישראל מאז שנות הששים, עלו בצורה תלולה.

המסקנה המתבקשת מכאן היא שפעולה יעילה, שתרוּפף את הקשר בין מוזיקת טראנס לצריכת סמים ותתרום לצמצום הנזקים של צריכת הסמים בקרב הנוער, צריכה להתבסס על שיתוף פעולה ולא על עימות בין מארגני המסיבות ההמוניות לבין המשטרה. שיתוף פעולה כזה לא ימנע לחלוטין שימוש בסמים בקרב קהל מסיבות הטראנס, אבל הוא יכול לצמצם את מימדיו, ולשמור עליו במסגרת המאפשרת מידה סבירה של בקרה ושליטה. אפשר, למשל, למנוע כניסה של סוחרים סמים למסיבות, או להגביל את כניסתם של צעירים מתחת לגיל מינימום. דבר כזה אפשרי כמובן רק במסיבה מאורגנת הנערכת ברשיון ותחת פיקוח, ולא במסיבה מחתרתית שממילא מתבצעת מתוך הפרת חוק.

שיתוף פעולה כזה יוכל לנטרל את הפוטנציאל הקיים כיום לעימות בין-תרבותי ובין-דורי, והמשטרה (ורשויות החוק בכלל) לא ייתפסו עוד כאוייב של מה שנראה אולי כמגזר הדינמי והיצירתי ביותר כיום בקרב הצעירים. לעומת זאת, אם יימשך העימות בין המשטרה למארגני ומשתתפי המסיבות, סביר שהכוחות החברתיים והנפשיים המניעים את תרבות הטראנס לא ייעלמו, אלא רק ימצאו לעצמם ביטויים מחתרתיים מחוץ לכל אפשרות של פיקוח ובקרה. במקרה כזה, יש לצפות שהבעיות הקשורות בצריכת סמים בקרב בני נוער בכלל, ובקהל משתתפי מסיבות הטראנס בפרט, רק ילכו ויחריפו.